

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7747>

Number: 69 , p. 93-104, Summer II 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / The Published Date

10.07.2018

26.08.2018

Yayınlanma Tarihi / Publication of Acceptance Date

30.08.2018

ZİLELİ CEYHUNÎ'NİN BİLİNMEYEN DÎVÂNÎ¹

CEYHUNÎ OF ZILE AND HIS UNKNOWN DÎVÂN

Dr. Öğr. Üyesi Kadir Güler

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5450-3688>

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı

Anabilim Dalı, kadriguler23@gmail.com

Öz

Türk halk şiiri geleneği, Türkistan'dan Anadolu'ya getirdiğimiz en önemli kültür kodlarımızdan biridir. İslamiyetten önce Türkistan coğrafyasında şaman ve kam tarafından kopuz eşliğinde okunan koşuk dediğimiz Türk kügleri Anadolu'ya taşınmış ve Anadolu'da ozanlar tarafından söylenmeye devam edilmiştir.

Anadolu'da geleneksel tasavvuf inancının etkisiyle âşık adını alan Yesevî Türkmenler belirli bölgelere yerleştiler ve bu geleneklerini geliştirerek günümüze taşıdılar. Bu âşıkların bir kesimi onaltıncı asırdan itibaren yeniçeri ocaklarında yetişti. Önemli bir kısmı köy ve oymaklarda ortaya çıktı. Atalık ve dedelik geleneğini devam ettiren bir bölümü de tasavvufî inançla birlikte tekke çevrelerinde yer aldı.

On beşinci asırdan itibaren kopuz eşliğinde halk ve tasavvuf şiir geleneğine ait koşmalar ve nefesler okuyan bu şâirlerin Doğu'da Kars ve Erzurum, Orta Anadolu'da Sivas ve Tokat çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. On sekizinci asırdan itibaren şehirleşen halk şiirine aruzla şiir yazma geleneği eklendi. Bu gelenek on dokuzuncu asırda yoğunlaştı ve çoğu halk şâiri hecenin yanında aruzu da kullanmaya başladı.

On dokuzuncu asırda hem hece hem de aruzla şiir yazan usta şâirlerimizden biri de Zileli Ceyhunî'dir. Hayatı ve şiirleriyle ilgili çeşitli yayınlar yapılan Ceyhunî'nin bilinen ama bulunamayan divanı tarafımızdan ortaya çıkarıldı. Ceyhunî Divanı'nda hem koşma ve destanlardan oluşan halk şiiri gelenekleriyle yazılmış şiirler olduğu gibi aruzla yazılan halk şiiri nazım şekillerinden de çok sayıda şiir ihtiva etmektedir. Bu şiirler, Ceyhunî'nin yaşadığı asra ve yöresinin halk şiirine katkılarını yeni bakış açıları getire-

¹ Bu makale, 18-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında Alanya'da düzenlenen "II. Uluslararası Asoscongress Sosyal Bilimler Sempozyumu"nda sunulan sözlü bildirinin eklerle genişletilmiş halidir.

cektir.

Bu makalede on dokuzuncu asırda yaşayan halk şiirimizin usta şairlerinden Ceyhunî'nin Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile adlı yazma Divânı tanıtılacak ve koşma, destan, dîvân, semâî, kalendâr ve satranç türündeki şiirlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk Şiiri, Âşıklık Geleneği, On Dokuzuncu Asır, Zile, Ceyhunî

Abstract

The tradition of Turkish Folk Poetry, one of the most important cultural codes brought from Turkistan to Anatolia. Before İslam in the Turkistan landscape the ballads also known as Küg sung by Shaman and Kam accompanied by kopuz (a lute-like instrument) has been carried over to Anatolia and continued to be sang by poets in Anatolia.

In our geography, with the influence of traditional Sufism beliefs, Turkmen poets have been renamed âşık and developed the traditions further to create new genres. A part of these poets brought up in Janissary Corps. An important part have appeared in villages and tribes. Another part who have been carrying on ancestral traditions, with Sufi belief have taken part around dervish convents. Following 17th century, these poets also have existed in cities.

These poets who have been singing ballads accompanied with kopuz which belong to folk and Sufi traditions, were observed to be frequented around Kars and Erzurum in the East, Sivas and Tokat in Central Anatolia. After the 17th century, the tradition of prosodic writing has been accrued to the urbanizing folk poetry. After the 18th Century, many folk poets started to use prosody along with syllabic meter. One of the master poets of this tradition is Ceyhunî Baba from Zile.

In this study the Divân of Ceyhunî, one of the master poets of the 19th century titled "Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile" will be introduced, and samples of koşma, destan, kalendâr/kalenderî dîvân, müseddes semâî, kalendâr, and satranç will be presented.

Key Words: 19th Century, Âşık, Dîvân, Zile, Ceyhunî Baba

GİRİŞ

Asırlardır sürdürülen bir gelenek olan âşıklık, Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahiptir. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinden sonra edebiyatımız iki koldan gelişimini sürdürmüştür. Birincisi; Orta Asya Türk kültürünün ve ona bağlı ozan-bahşı geleneğinin devamı mahiyetinde olan şifâhî; yani halk edebiyatı tarzı. İkincisi ise; medeniyet değişikliği nedeniyle Doğu kültürüyle oluşan, eğitilmiş zümreye hitap eden klasik edebiyat tarzıdır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi, her alanda olduğu gibi edebî alanda da yeni ifadeler getirmiştir. Türkler arasında İslamiyet'in kabulü sadece inanç boyutunda kalmamış; bu dinin beraberinde getirdiği kültür ve medeniyette benimsenmiştir. Türk-İslam medeniyeti

diye geniş anlamda isimlendirdiğimiz bu alan her asırda kendi değerlerini üretmiştir.

Âşıklık geleneği İslamiyetten önce Türkistan'da "şaman, baksı, kam" isimleriyle sürdürülürdü ve bu insanlara kutsiyet atfedilirdi. Şamanlar ve diğerleri, düğün törenlerinden cenaze merasimlerine aktif rol oynarlardı. Türklerin İslamiyet'le tanışmaları ve bu dinin beraberinde getirmiş olduğu medeniyet dairesine girmesiyle birlikte bu insanların faaliyet sahalarında bir daralma meydana geldi. Şamanlar Anadolu coğrafyasında "ozan" ismiyle anılmaya başladılar. Özellikle tasavvuf çevresinde gelişen düşünce sistemi ve edebî gelenekten etkilenme dolayısıyla, 16. yüzyıldan itibaren "âşık" ismiyle öne çıktılar. (Güzel-Torun, 2005:465)

Âşıklar, usta- çırak ilişkisine bağlı bir

gelenekle yetişmektedirler. Bu geleneğe göre; her âşık olmak isteyen, öyle istediği gibi âşık olma hakkına sahip değildir. Öncelikle bir ustanın yanında bulunması, onun tedrisinden geçmesi gerekir. Burada ustasından bu işin inceliklerini, daha çok pratik yaparak öğrenmek mecburiyeti vardır.

Saz ile âşık arasında çok önemli bir bağ vardır. Saz, âşığın dostudur. Saz, âşık için bazen neşe ve kederlerini haykırdığı, bazen kendini teselli etmeye çalıştığı, bazen de ekmek parası kazandığı canından bir parçadır.

Gurbete çıkma motifi de âşıklığın temel vasıflarındandır. Bu olay daha çok görülen rüya sonucunda gerçekleşir. Âşık, rüya sonucu yola çıkar. Gurbet, ana baba hasreti, sıla özlemi, yârin hayalden çıkmaması gibi duygular; acıklı, samimi şiirlerin yazılmasını sağlar.

Halk şairleri çoğu zaman irticalen şiir söylerler. Bu söyleyiş, usta halk şairi ile çırak âşığı birbirinden ayıran en mühim özelliktir.

Halk şiirinde rüyada âşık olmak dolu içmekle mümkündür. Er dolusunu yudumlayan âşıklar; artık zorlu savaşımlara ve mücadelelere başlarlar. Bu âşıklar şiirlerinde yiğitlik ve kahramanlık temaları işlerler. Pir badesi/dolusu içenler ise, çaresiz bir sevdanın pençesine düşerler. Böylece rüyada gördükleri güzelin peşinden belki bir ömür sürecek koşuşturmaya başlarlar.

Âşık edebiyatının başlangıcı, kendine özgü müstakil yapısını kazandığı 16. yüzyıl olarak kabul edilmektedir. Eserlerinde halkın kendisini yansıtan tema ve üslup özelliklerini kullanan 16. asır şairleri; asrın sonuna doğru divan edebiyatı tarzından etkilenmeye başlamışlardır. Bu yüzyılda âşıkların çoğu asker kökenli, dolayısıyla yeniçeri ocağına mensup şairlerdir. Bu şairlerde Yesevîlik etkisi yoğun bir şekilde hissedilir. 16. asrın başlıca şairleri Bahşî, Çırpanlı, Kul Mehmet, Öksüz Dede, Köroğlu'dur.

17.yüzyılda âşık tarzı şiir geleneğinin çok büyük ilerlemeler kaydettiğini, zirve şah-

siyetlerin yetiştirdiğini ve bu asırda yetişen şairlerin, divan şiiri nazım şekilleriyle şiirler yazdığını görmekteyiz. Bu dönem şâirlerinin bir başka özelliği ise; saz şairi dışında daha çok kalem şâiri olmalarıdır. Belli başlı şâirlere örnek olarak Karacaoğlan, Gevherî, Âşık Ömer, Katibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Ercişli Emrah'ı gösterebiliriz.

18. yüzyıl âşık edebiyatı için pek parlak bir zaman dilimi değildir. Bu asırda şâir sayısı artmış olmakla birlikte, kalite ve orijinalite kaybolmuştur. Daha çok aruzu kusurlu kullanan şâirler çoğalmıştır. Kütahyalı Âşık Sırrı, Âşık Kâmilî, Âşık Şükrî, Kul Himmet Üstadım dikkat çeken ozanlardandır (Kaya, 2015: 175).

Görüldüğü gibi Türk edebiyatı Yûnus'tan Âşık Paşa'ya, Şeyhoğlu'ndan Ahmedî'ye, Şeyhî'den Necâtî Bey'e, Fuzûlî'den Bâkî'ye, Karacaoğlan'dan Köroğlu'na, Nef'î'den Nabî'ye, Gevherî'den Ercişli Emrah'a bu yapı dilden dile sazdan saza kalem-den kaleme 19. asra kadar önemli eserler üreterek gelmiştir.

19.yüzyılda âşık edebiyatı önemini artırmıştır. Geleneği, güncel olanla birleştirip; dönemin şartları içinde şiirler söyleyen âşık sayısı artmıştır. Bu yüzyılda âşık edebiyatı geleneği, aslî kaynaklarından uzaklaşmaya başlamıştır. Klasik edebiyat tarzı içerisinde değerlendirilen, muhteva ve şekle dayalı nazım özelliklerinin âşıklar tarafından kullanılması yaygınlaşmıştır. Âşık tarzı şiir geleneğinde meydana gelen bu değişim, şâirlerin çoğunun düzenli bir eğitimden geçmesi ile açıklanabilir. Zira bu asır âşıklarının ekseriyeti medrese eğitimi görmüş şâirlerdir (Güler, 2017).

Bu yüzyıl içerisinde değerlendirilmesi gereken bir hususta; yeniçeri ocağının ve Bektaşî dergâhının kapatılmasıdır. Bu olaylar toplumsal düzen içinde çok büyük değişiklikler meydana getirdiği gibi, âşıkları da etkilemiştir. Zira âşıkların çoğu, Bektâşîliğe bağlı ve bu gelenekle beraber yetişen insanlardı. Bek-

taşı dergâhlarının kapatılması, âşıkların gelenek damarlarından birinin kesilmesi demektir. Bu sebeple âşıklar başka mecralara yönelmişlerdir. Sultan Abdülaziz döneminde Bektaşî dergâhları tekrar açılmıştır. Bu sayede bir canlılık oluşmuştur. Fakat eski hava bir daha yakalanamamıştır.

19. ve 20. yüzyılda değişen devlet ve toplum yapısı âşıkları da etkilemiştir (İspirli, 2012: 763-765). Matbaanın ve iletişim vasıtalarının gelişmesi, âşıkları farklı statülere kavuşturmuştur. Mesele bazı şâirler saray tarafından korunmuş ve propaganda amacıyla kendilerinden istifade edilmiştir. Özellikle 2. Mahmud, âşıkları himaye etmiş, onları saraya davet ederek hünerlerini göstermelerini sağlamıştır.

Bu yıllarda divan edebiyatından etkilenmiş ve aruzla şiirler yazmış şâir çoktur. Ancak aruzu kullanmayan, sadece heceyle şiir yazan âşıklarda mevcuttur. Dadaloğlu, Gündüşioğlu, Deli Boran gibi halk şâirleri böyledir. Bu âşıklar Karacaoğlu ve Köroğlu tarzını devam ettirmişlerdir.

Aruzla yazan ve saz çalan bazı âşıkların isimleri ise şöyledir. “ Kütahyalı Ârifî, Kütahyalı Pesendî, Âşık Şem’î, Âşık Şenlik, Bayburtlu Zihnî, Zileli Âşık Ceyhunî, Dadaloğlu, Dertli, Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri” örneklerini verebiliriz (Artun, 2002:593).

Zileli Ceyhunî²

Zileli Ceyhunî’nin yaşamış olduğu Tokat ili ve çevresi geçmişten günümüze önemli bir kültür merkezidir. Âşıklık geleneği Tokat için önemlidir. Gedâî, Nuri, Seyhunî başta olmak üzere çok sayıda âşık yetiştirmiş bir merkezdir Tokat (Kaya, 2014:76-79).

Çördükoğlu Ömer olarak bilinen Âşık Ceyhunî Baba, Tokat’ın önemli bir âşık merkezi olan Zile ilçesi Çıkrıkçı mahallesinde doğmuştur. Babası Çördükoğulları sülalesinden Ahmet Efendi’dir. Doğum tarihi tartışmalı olsa da 1847 yılında doğduğu kabul

görülmektedir. 1912 yılında / H.1328 Çorum Alaca’nın İsa Hacı köyünde vefat etmiştir (İvgin, H. ve Yardımcı, M., 1996:7).

Ceyhunî, küçük yaşta saza ve şiire merak salmıştır. Bu merakı babası tarafında hoş görülme-yen Ceyhunî evden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ceyhunî, genç yaşta hayatını sazi ile kazanmak zorunda kalmıştır. Köy köy, kasaba kasaba dolaşmış ve şiirlerini söylemiştir. Bu sayede hayata tutunmaya çalışmıştır. Ceyhunî, Tokatlı Âşık Bedri’den ve Erzurumlu Emrah’ın çırağı olan Tokatlı Âşık Nuri’den ders almıştır. Döneminin halk şâirleriyle atışmalara katılmış ve ismini duyurmuştur.

Ceyhunî, hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. Birinci evliliğini Zile’de Şakire Hanımla yapmıştır. İkinci evliliğini ise Çorum’da, Kayhâoğullarından bir zatın kızı olan Meryem ile gerçekleştirmiştir. Bu evlilik yüzünden Çorumlu olduğu ileri sürülmüştür. Her iki evlilik sonucunda da çocuğu olmadığı söylenmektedir (Ozankan, 1995:130).

Kaynaklara göre Ceyhunî sesi güzel, uzun boylu ve yakışıklı bir ozandır. Dügünlerle ve kıraathanelerde çöğür denen on iki telli sazını ustalıklı çalar, Tokat, Çorum, Amasya ve Merzifon köylerini gezmiştir.

Bu yıllarda Sivas, Ankara ve İstanbul’a kadar gitmiş, Çayır atışmalarına katılmış, semaî kahvelerinde saz çalmış ve karşılaştırmalarda yer almıştır. Cahit Öztelli’ye göre Kadiri Şeyhi Balak Baba’ya intisaplıdır (Öztelli, 1944).

Yaşlılık dönemlerinde Bektaşî Külahı taktığı da rivayet edilmektedir. Ankara’da iken Vali Faik Memduh Paşa, Âşık Cemalî ile onu konağına çağırarak, saz çaldırıp bağışta bulunmuştur.

Ceyhunî mahlasını Tokatlı Âşık Nuri’den almıştır. Ceyhunî bir mısrasında “ Ceyhunî’yim lakin akamaz oldum” demektedir. Mahlasın şiirindeki coşkunluğa nispetle verildiği görülmektedir.

Ceyhunî’nin ölümüyle alakalı da kesin bilgilere sahip değiliz. Ceyhunî’nin, 1912 yılında Alaca’ya bağlı İsa Hacı Köyü ve Do-

² Zileli Ceyhunî’nin Mecmuâ Divânını Tokat-Çorum-Merzifon coğrafyasında bularak-üzerinde bir çalışma yaptığımız bu eseri- kütüphanemize bağışlayan kıymetli meslektaşım Murat Bey’e teşekkür ederim.

laman Köyü arasındaki tahta köprüyü geçerken hayvandan düşerek kalp krizi geçirdiği, bu rahatsızlandığından dolayı İsa Hacı Köyüne getirildiği ve bir kaç saat sonra öldüğü yazılmaktadır (İvgin-Yardımcı, 1996:10).

Ceyhunî'de Konular

Bilindiği üzere 19.yüzyılda, medrese tahsili gören âşıkların sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu da halk âşıklarının, divan edebiyatına yaklaşmasına ve bu edebiyatın kullandığı şekil ve mazmunları kullanmaya başlamalarına sebep olmuştur.

Ceyhunî de şiirlerinde klasik edebiyat terminolojisinden; özellikle de bu terminolojinin dinî tasavvufî özelliklerinden oldukça faydalanmıştır.

Ceyhunî burada tasavvufî unsurlara değinmiştir. Bunlardan birincisi ise, bu dünyanın bir mihnet yurdu olduğu; yani gelip geçici olduğudur. Bu dünyaya bel bağlamak gerekir; çünkü her fani şey gibi, bu dünyada fanidir ve bir gün yok olup gidecektir. Daha sonra Allah(c.c)'ın Tur Dağı'nda, Musa peygamberle olan muhaveresine telmihte bulunmuştur. İnsanın kendini tanıması veya tanımaya çalışması hakka ulaşmada en önemli yoldur. Şiirde de "Nefsini bilen, rabbini bilir." kaidesi gereğince bu gerçeğe temas edilmiştir.

Ceyhunî, aşağıdaki koşmasında da klasik edebiyatta önemli bir yer tutan "seven, sevilen ve rakip üçlüsünü, halk edebiyatı geleneği içerisinde, sade bir dille anlatmıştır.

Ceyhunî divanında azda olsa , halk edebiyatı geleneği içerisinde diğer türler kadar çok kullanılmayan, "dedim- dedi" türünde de şiirler yazmıştır. Aşağıdaki semâî onun bu konudaki başarısını göstermesi bakımından önemlidir.

Didim ey nâzenînim cevri ile dil nâre
yanmaz mı

Didi kim cevri-yâre yâr olanlar yâ
dayanmaz mı

Yukarıdaki semâîde kullanılan dil biraz ağırdır. Bu durum, Ceyhunî'nin

19.yüzyılda yaşamış bir âşık olması ve medrese tahsili görmesinden kaynaklanmaktadır.

Ceyhunî şiirlerinde, İslam tarihinin en hazine olaylarından biri olan Kerbelâ faciasını da işlemiştir. Bazı araştırmacılar bu sebeple, onun Bektaşî olabileceği hükmüne varmışlardır.

Ceyhunî Dîvânı'nın Özellikleri

Ceyhunî Dîvânı'nın yer aldığı bu mecmua ebruli bir karton cilt içerisinde yer almaktadır. Üst kapak kopuktur. Mecmua yaklaşık 14x21 ebatlarındadır. Aharlı sarıya çalan düz çizgisiz bir kağıd kullanılmıştır. Divân'nda varak numaraları yoktur. Kendi verdiğimiz numaralara göre doksan dokuz kanat/varaktır. Üst kapak alt yaprağı yırtıktır. Yaprakta rik'a yazıyla notlar görülmektedir. Bu sayfada "bazar-i İran", "oğlu Ali oğlanı vefâtına" gibi anlamlandırılmayan birkaç kelime yer almaktadır. 1b'nin ve 2a'nın yer aldığı yapraklar yırtıktır. Bu kanatlarda iki gazelle divana yer verildiği görülmektedir. Beyitleri tam okunamayan bu divanlar metne eklenmedi (Bkz. ekler 1-2 Güler, Yazma Ceyhunî Divânı).

Divân Mecmua'nın müstensihisi ve istinsah tarihi belli değil. İlk sayfadan itibaren şiirler hareketli nesih bir yazıyla kaleme alınmıştır.

Elimizdeki Dîvân doksan dokuz kanat/varaktır. Müstensihisi ve istinsah tarihi belli değildir. Yirmi yedinci varakta yer alan Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile yazısı Divânın ki-me ait olduğunu açıkça göstermektedir.

2b'den itibaren divân başlığı altında aruzla yazılmış beş beyitlik bir gazelle mecmua devam etmektedir. Gazelle beyitleri altında Arapça rakamlarla beyit sırası numaralandırılmıştır.

2. sayfadan 8.sayfaya kadar divân başlığı altında biri mütekerrir muhammes dîvân, 11'i gazelle dîvân olmak üzere on iki şiir yer almaktadır. 8. sayfanın sonunda Çifteler redifli gazelin kenarında silik bir 1244 rakamı okunmaktadır. H.1244/M.1828 yılının doğum

tarihi olabileceği tartışılabilir.

Mecmuada yer alan bütün şiirlerin sırasını değiştirmeden ilk mısraları şöyledir:

DÎVÂN

fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Kimdir ol sâkî elinden destimi yâd eyleyen/5 beyit

2. İstemem yâr-i vefâdâr çeşm-i cellâdım yeter/5 beyit

3. Kaldı kesret-hânedâ bu gönümüz bîdârı âh/5 beyit

4'Arz-ı da'vâm bil gönülden ahvali agyârı hû/5 beyit

5. Bezm-i hakka ben kadem basdım bu 'aşk oldu nasîb/5 beyti

6. Bunca 'âlem evliyâlar serverisiñ yâ Hüseyin/5 beyit

7. Çağrışur bunca veliler şâhı sensin yâ Habîb/ 5 beyit

8. 'Âlem-i mihnette kalma ey gönül bî-gâne tur/Mütekerrir Muhammes Dîvân/5 bend

9. Ey meded ebrûlarıñ ezder midir bilmem ne bu/ 5 beyit

10. Var mıdır şâhım cihânda 'aşkı idrâk eyleyen/ 5 beyit

11. Sevdigim hüsnîñ sıfât-ı pertevi bir mâh çeker/5 beyit

12. Nâle kıl ey dil bugün ehl-i safâdır Çifteler/5 beyit

9. kanat/varaktan sonra ilk sayfa boş, farklı renkte bir kâğıt eklenmiş, sayfada rik'a yazıyla koşma adı altında 1.koşmanın ilk mısrası olan "Ey nûr-ı nübüvvet zât-ı sıfâtıñ" mısrası yer almaktadır. Sayfanın arkasında koşmalara geçilmektedir. Mecmua Dîvânda hepsi 3 dörtlükten oluşan 18 koşma yer almaktadır. Koşmalar 11'li heceyle yazılmış olup dörtlük sayısı ve dörtlüklerin ilk mısraları şöyledir:

KOŞMA

6+5=11'li Hece Ölçüsü

1. Ey nûr-ı nübüvvet zât-ı sıfâtıñ/3 dörtlük

2. Ahsen-i takvîmde 'aşkı sevdâyı/3 dörtlük

3. Sorma bu sevdâyı bizlere ey dil/3 dörtlük

4. Kâinâtı sırr-ı hâtem-i ahyâ/3 dörtlük

5. Ey bende esîrem dur itme ey yâr/3 dörtlük

6. Bir şûh-ı nevreste âfet-i devrân/3 dörtlük

7. Derd-i firâkıñla lülü-i cevher/3 dörtlük

8. Nice tahrîk iden 'âleme seni/3 dörtlük

9. Bu nasıl istignâ bu nasıl edâ/3 dörtlük

10. Kışver-i 'aşkıñla ey burc-ı ahter/3 dörtlük

11. Râh-ı hakîkate kadem basalı/3 dörtlük

12. Varlığım terk idüp sevdâyâ düşdim/3 dörtlük

13. Kahr-ı kurbet vatan bana yetişür/3 dörtlük

14. Çîn-i hitâdan mı hurûş eylemiş/3 dörtlük

15. Ey güzeller şâhı bu cevri elinden/3 dörtlük

16. Mu'cizâtıñ her kim görse 'âlemde/3 dörtlük

17. Dest-i dâmânım tut ey şâh-ı cihân/3 dörtlük

18. Evvelâ bir deyüp eyledim ikrâr/3 dörtlük

Koşmalardan sonra gelen sayfada sonradan çizildiği anlaşılan kale veya saat kulesi denilebilecek iki resim yer almaktadır.

Resimlerin ardından Semâî başlığı altında bir başka bölüme geçilmektedir. Biri sekiz diğerleri beş beyitlik gazel semâî tarzda on yedi şiirden oluşan bu bölümde yer alan manzumelerin ilk mısraları şöyledir:

SEMÂÎ
Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

1. Yetiş imdâdîma ey mâh cebînim âh efendim âh/5 beyit
2. Sabâ var söyle ol yâr-i musaffâyı tutuşdurdım/5 beyit
3. Dilâ ol bî-vefâlar ehl-i uşşâkı revân tutmuş/8 beyit
4. Şehâ 'âlemde sevdim sevdiğim mehpârelemdikce/5 beyit
5. Bana bu 'aşkı sevdâ tâ ezel kâlû belâdandır/5 beyit
6. Firâkım gûş idenler cümlesi ehl-i safâdarlar/5 beyit
7. Muhabbet şîsesinden nûş idenler buldı sahbâyı/5 beyit
8. Efendim rahm kıl ol rûy-ı aşkın nâbeki mahbûb/5 beyit
9. Dil-ârâ meclis-i uşşâka bugün 'âlîşân geldi/5 beyit
10. Salâ eylen bugün ol hublarıñ ser-verleri geldi/5 beyit
11. İrişmiş bâg-ı dehre nevcivânım pek edâlanmış/5 beyit
12. Didim ey nâzenînim cevri ile dil nâre yanmaz mı/5 beyit
13. İrişdikde bu bezme sevdiğim ehl-i safâ titrer/5 beyit
14. İrişdi sâkî destinde tutulmuş erguvân ağlar/5 beyit
15. Sana gel sevdiğim yâri vefâlarda geçer kalmaz/5 beyit
16. Nevâsî yakdı cânım ey gül-i ra'nâ gülîstânım/5 beyit
17. Yetiş feryâdîma zûlf-i siyâhım âh efendim âh/5 beyit

SATRANÇ/VEZN-İ ÂHER
müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün

1. Ey şâh-ı kevnin bâg-ı risâlet sende hidâyet gördüm hakikat/3 mısra-5 bend
2. Ey bâd-ı serser cân içre cânsın vay kaddi 'ar'ar gonca dehânsın/3 mısra-5bnd

3. Ey bâd-ı vuslat var söyle yâre rahm idüp bulsun derdime çâre/3 mısra-5 bend
4. Hâlim di yâre ey bâd-ı serser eyler-señ 'arzı ol kaddi 'ar'ar/3 mısra-5 bend
5. Ey kadd-i kâmet bâg-ı bekâsın gel sırr-ı hikmet nûr-ı ziyâsın/3 mısra 6 bend
6. Ey ehl-i elfâz 'işve-yi cânsın tîr-i sühânsın kâş-ı kemânsın/3 mısra 4 bend
7. Ey vâr-ı 'âlem ey çeşm-i şehîlâ ey kadd-i mümtâz ey gül-i ra'nâ/3 mısra-5bnd
8. Gel dest-i sâkî sun bize demler eyleyen bâkî gonca femler/3 mısra 4 bend
9. Ey cân-ı sahbâ ey vasl-ı cennet ey 'aşk-ı hemtâ ey kadd-i kâmet/3 mısra5bnd
10. Gel bezme ey yâr peymâneler var ey çeşm-i gaddâr mestâneler var/3msr5bnd

KALENDÂR/KALENDERÎ
mefûlû mefâilû mefâilû feûlûn

1. Kabz etmege geldikde melek cânımı yârab/5 beyit
2. Al bâd-ı sabâ nâmemi sultâna okunsun/5 beyit
3. Gam çekme gönül mevloku ugrar бүкілүрсің/5 beyit
4. Kuşandı gönül 'aşk-ı hakikat kemere-rinden/5 beyit
5. Bir şûh-ı sitem 'aklımı başdan alıvirdi/5 beyit
6. 'Aklım tagıdır âfet-i devrân küçücekden/5 beyit
7. Pes geçdi bugün dilber-i ra'na güle-rekden/5 beyit
8. . Ey şâh-ı keremkâni yetiş râh-ı mecâzım/5 beyit
9. Ey sâki-i dem-sâz yûri humâra dokunma/5 beyit
10. El çekdi fenâ üzre bu dîl yâri görünce/5 beyit
11. Ey zûlf-i siyâh kâkül-i dilbendeleriñ var/5 beyit
12. Ey zâg-ı siyâh gülşen-i dehrîñ ge-lemmez mi/5 beyit
13. Rahm eyle benim hâlîme ey nûr-ı nübüvvet/5 beyit

14. Ey şâh-ı cihân âfet-i devrânıña yandım/5 beyit

15. 'Aklım tagılır âfet-i devrânı görünce/5 beyit

16. 'Âlemde benim vuslatı sükkerefeşânım var/6 beyit

17. Ey bâd-ı sabâ vuslat-ı dildâre tolaş var/5 beyit

18. Âh eyleyerek zârımı bülbül den alurlar/5 beyit

MÜSTEZÂD LENDÂR/KALENDERÎ

1. Ey nûr-ı bekâ gamze-i hûnhârî elinden/5 beyit

2. Ey şehl-i dîlâvân boyı gayet küçüksin/5 beyit

3. Cismimde dönen zülf-i siyâhıñ eserdir/5 beyit

4. 'Aşkın esemî aşık ol nûr-ı bekâdır/5 beyit

5. Feryâdımı gördiñde benim ey gül-i ra'nâ/5 beyit

6. Ey serv-i sehî ben tîg-i mücgânıña düşdüm/5 beyit

7. Ey nûr-ı basar sen geleli bezm-i visâle/5 beyit

8. Ey mazhar-ı nûr bu ne agyâr-ı melâmet/5 beyit

9. Ey hüsn-i melek 'âlemi hülyâlara saldıñ/5 beyit

10. Zâhid bizi gel mihnet-i zulmetde bırakma/5 beyit

11. Ey gonca dehân bülbül-i gülzâra mı geldiñ/5 beyit

12. Dökmiş ne güzel perçemi cebkânına 'attâr/5 beyit

13. Dökmiş yine gerdânına geysüleri bezzâz/5 beyit

14. Vermiş yine agyâra o dâmânını berber/9 beyit

MÜSEDDES LENDÂR/KALENDERÎ³

KA-

1. Biñ serv-i hırâmân ola gönüm seni ister/5 mısralık-5 bend

2. Berbâdına her şebde sebeb âh-ı enînim/4 mısralık-5 bend

3. Gel şâh-ı cihân bizleri âteşlere yakdın/4 mısralık-5 bend-mütekerrir

4. Gel bezme buyur sevdiceğim şâh-ı levendim/4 mısralık-5 bend- son mısra mütekerrir

5. Sun sâkî getir câmı o ebrârı ki yandım/6 mısralık-5 bend- son iki mısra mütekerrir

6. Ey bâd-ı sabâ dehrinde gülşâne tokunma/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

7. Ey vâr-ı Hüdâ rahmı bahş it sakaleyne/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

MÜSEDDES SEMÂÎ

1. Terahhum kıl yetiş imdâdına zülf-i siyâhım gel/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

2. Te'âlallah sana kılmış kudretinden güzellik cem/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

3. Çıkup turdî vücûdında idüp hakka ibâdâtım/6 mısralık-4 bend-son iki mısra mütekerrir

4. Gel ey âfet beni 'aşkıñla ugratdıñ yeni derde/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

5. İrişdi nevbahâr eyyâm-ı bülbüller kılar zârı/5 mısralık -5 bend- son iki mısra mütekerrir

6. Seniñ ey çeşm-i câdû cevri derdiñ var devâsızdır./6 mısralık-5 bend- son iki mısra mütekerrir

7. Hakikat râhısın ey şâh-ı server pür-ziyâsın sen/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

8. Meded mâh-ı muharrem irdi kan aglar ne firkatdır/6 mısralık-4 bend-son iki mısra mütekerrir

9. Tahammül kalmadı şâh-ı meded ey

³ Yazma başlıkta müseddes kalendâr yazan başlığı aynen aldık fakat metinlerin muhammes ve murabba kalendâr olduğu görülmektedir. Müseddesin altılı, altı mısralı

anlamı dışında makamla ilgili bir manada kullanıldığı anlaşılmaktadır.

nevcîvân gel/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

10. Bilemez 'aşkı olmayan Mecnûn niçün aradı Leylâyı/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

11. Dilâ gel olma gâfil fehm kıl nutkımda ma'nâyı/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

12. Tefekkür kıl dilâ esrâr-ı sırrı pür binâdandır/6 mısralık-7 bend-son iki mısra mütekerrir

13. Sorıñ pervâneye gizli muhabbetle yanan kimdir/6 mısralık-7 bend-son iki mısra mütekerrir.

DESTANLAR

Mecmua Divanda yer alan destanların başlıkları ve ilk ve son dördlükleri şöyledir:

1. DÂSTÂN-I ÂHÛ/11 heceli 15 dördlük

Birinci dördlük

İslâm padişâhı çıkdı gazâyâ
Evliyâlar itdi ikrâr önünce
Sadır 'azam çekdi gayret kılıncın
Bir şecâ'at itdi izhâr önünce

Son dördlük

Âhû der ki bu yerleriñ harâbın
Şühedâyâ sunar Kevser şarâbın
Bir zaman yaslandık taşın turâbın
Bir yedi bir sâkî ar var önünce⁴

2. DÂSTÂN-I YİR GÖK/11 heceli 15 dördlük⁵

Birinci dördlük

Yeriñ gögiñ birbiyle bahsi var
Gök der ki 'âlemde seyrân bendedir
Yir der ki gör bende ne var âşikâr
Yedi iklim çâr gûşe meydân bendedir

Son dördlük

Tâlibî 'ârif ol seyr it her yane
Hakkı zikr it fikriñ olsun ezgâne

⁴ Destan hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız Ahû adlı bir şâire aittir.

⁵ Mahlasa göre destan Tâlibî Baba'nındır.

Muhabbet nüshasın yazdım 'irfâne
'Arz-ı hâl etmege nâlân bendedir

3. DÂSTÂN-I MEFTÛNÎ/11 heceli 8 dördlük

Birinci dördlük

Kudret-i Hallâka bir nazar kıldım
Ruhları kandîl-i zî-şâne virmiş
'Arşı kürsi levhi kalem yaratmış
Yeriñ gögiñ ismin beyâne virmiş

Son dördlük

Asiler, Kıbtîler, Yezîdi Mervân
Hakkı bilmeyenler cümlesi bî-an
Anda beyân itmiş Hazret-i Kur'an
Yedi cehennemi nasrâne vermiş⁶

4. DÂSTÂN-I BABA TÂHİR/11 heceli 11 dördlük

Birinci dördlük

Emr-i Hudâ ile bezm-i imdâde
Nebîler 'atâsı safıda geldi
Ashâbını aldı yetişdi dâde
Hâtemü'l mürselîn nebî de geldi

Son dördlük

Nâre peydâ oldu kalbi derinden
Hücûm eylediler bahri berinden
Velî Dede kalkdı Cezzâr elinden
Kimi berri kimi gemide geldi⁷

5. MİR'ATÎ DESTANI⁸ 11 heceli-36 dördlük-ilk iki dördlük eksik

Üçüncü dördlük/ son ik mısra / ilk iki mısra eksik

.....
.....

⁶ Sahife başı kelimenin "Dünyânın" olması gerekirken bir diğer destana geçilmektedir. Sahifenin eksik/kopuk olduğu anlaşılmaktadır.

⁷Sahife başı kelimenin "Kâfirin" olduğu görülmesine rağmen destânın diğer dördlükleri ve mahlas dördlülüğü eksiktir. Başlığa göre destan Tahir Baba'ya aittir.

⁸ Destan dördlük altı rakamlara göre üçüncü dördlülüğün son iki mısrasıyla başlamaktadır Diğer sayfeler eksiktir. Son dördlülüğe göre Mir'atî'nin Kerbelâ Destanı olduğu anlaşılmaktadır.

Nûr-ı Mustafâyı kıldı mükerrerem
Ol sebep var itdi kevnî mekânı
Son dörtlük
Mir'atî böyledir bizlerde 'âdet
Peygamber dostına okuruz rahmet
Düşmânına olsun sad hezâr la'net
Zîrâ terk itmeyüz yolu erkânı

6. PERVERÎ DESTANI- 11 hece- 34
dörtlük-ilk altı dörtlük eksik⁹

Yedinci dörtlük
Mevlâ şâd eylesün dil nâşâdını
Bağışlasın anıñ Hakk evlâdını
Sevinçle unuttı Hakkın va'dini
Geldi rû'yâsında Hakdan bir figân
Son dörtlük
Perverîm der böyle kudret-i mevlâ
Öñi harâb soñı Hakk ider a'lâ
'İbret alsun deyû bu fânî dünyâ
Anlarıñ hâlini eyledim dâstân

7. DASTÂN-I TÂLIBÎ BABA/11 hece-
li 14 dörtlük

Birinci dörtlük
'Âlemi yaradan ol kadr-i kayyûm
Gör neler yaratmış kuşları çağı
Cümleñiñ derûni kendüye ma'lûm
Görinür zâhirde karası ağı
Son dörtlük
Tâlibî her hâlden tuyayım derseñ
Hak bilür sayusın bileyim derseñ
Anlarıñ sırrına ireyim derseñ
Hicret it seherle kaldır o tağı

8. DÂSTÂN-I HÜDÂYÎ/11 heceli 21
dörtlük

İlk dörtlük
Küççekden çıkdım gurbet eline
Hakikat râhına düşdüm giderken
Eski sözler gelür gönül diline
'Aşk atına bindim yayan giderken

Son dörtlük

Ben anlarıñ cümlesini tolaşdım¹⁰
Tekrâr geldim şâ'irlige bulaşdım
Hüdâyî 'aşkıla odlare düşdüm
'Âkıbet nârına düşdüm giderken

SONUÇ

Edebiyat ve kültür coğrafyamızda he-
nüz ortaya çıkmamış yüzlerce eserden biri de
Zileli Âşık Ceyhunî Baba'nın Dîvânıydı. İlk
defa tanıtacağımız bu eserle ilgili şu genel
değerlendirmelerde bulunabiliriz:

Elimizdeki Dîvân bir Mecmuadır.
Mecmuanın sekiz destan hariç diğer şiirleri
Ceyhunî'ye ait olduğu için Mecmuayı Dîvân
olarak Ceyhunî'ye isnat ettik ve Ceyhuni
Dîvânı diye isimlendirdik.

Mecmua'nın ne zaman düzenlendi-
ğini bilmiyoruz. Eserde konuyla ilgili bir tarih
yer almaktadır. Dîvânda yer alan ve rika ya-
zıyla sonradan kaleme alınmış Ceyhuni'ye ait
Hz. Hüseyine ve Kerbâlâ'ya yönelik bir Mer-
siye'den sonra şu ifadede geçen tarih bir bilgi
verebilir: "Bin üçyüz ondokuz senesi şehri-
mayısın altıncı günü ceharşenbe gicesi saat iki
raddelerinde mezkûr mersiye diğeri ol babda
emr-i ferman men lehül emrindir Fi Mayıs
311" Bu yazının Ceyhunî'ye ait olabileceği
kanaatindeyiz. Dolayısıyla eser müstensih
tarafından ele alınmış veya görülmüştür. Hic-
ri 1319 tarihi Miladi 1901 tarihini veya Ru-
mi1319/M.1903 tarihini göstermektedir. Mec-
muâda Ceyhunî'nin şiirlerini iki bölümde
inceledik:

1.Halk şiiri nazım şekilleri

a.Koşma nazım şekli olarak kaleme
aldığı şiir sayısı 18'dir. Koşmalarda 11'li hece
kullanılmış olup her koşma üç dörtlüktür.

b. Halk Şiiri olarak koşmalar dışında
destanlar yer almaktadır ama Ceyhuni'ye ait
bir destan yoktur. Sekiz Destan şöyledir: Des-
tan-ı Ahu/15 dörtlük, Tâlibî'ye Ait Destan-ı
Yir Gök/15 dörtlük, Destan-ı Meftunî/8 dör-
tlük, Destân-ı Baba Tahir/11 dörtlük, Mir'atî

⁹ Dörtlük altı rakamlara göre destan yedinci dörtlükle
başlamaktadır. Metinde 28 dörtlük var. Toplam 34
dörtlük olmalıdır. Başlık ve ilk altı dörtlük eksiktir.
Mahlasa göre destan Perverî'nindir.

¹⁰ Metinde tolaşdımdan önce silik bir yazıyla bir bir
kelimesi okunsa da vezni bozduğu için silinmiş
olabileceği düşünülmektedir.

Destanı/34 dörtlük, Perverî Destanı/28 dörtlük, Destan-ı Talibi Baba/14 dörtlük ve Destan-ı Hüdâyî/21 dörtlük...

Mecmuada Ceyhunî'ye ait bir destanın olmaması, destan bölümünün kağıtlarının farklılığı bize bu bölümün sonradan mecmuaya eklenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

2. Aruzla Yazılan Halk Şiiri Nazım Şekilleri: Divan şiirinde Musammatlar olarak adlandırılan nazım şekillerinin fazla olduğu görülmektedir. Mecmua bir nevi Ceyhunî'nin Aruzla kaleme aldığı bu musammatlardan oluşmuştur. Bu anlamıyla Satraçlar hariç Ceyhunî'nin Musammatları diye nitelendirilebilir. Divânda toplam 12Divan+30Semâ+10Vezn-i Aher+39Kalender=91 Musammat yer almaktadır.

Divân: **fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün** vezninde öncelikle Musammat Divan dediğimiz türden 12 Divan yer almaktadır. Divanlar beşer beyittir ve sadece biri mütekerrir muhammes divandır.

Semâî: Divânda **mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün** vezninde biri sekiz beyit diğerleri beş beyitten meydana gelen 17 Divân semâî ve beş bentten meydana gelen 13 Mütekerrir müseddes Semâî yer almaktadır.

Satraç/Vezn-İ Âher: **müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün** vezninde kaleme alınan ve Satraç diye adlandırılan 10 nazım şekli vardır. Bu Satraçlar Vezn-i Aher kabul edilebilir. Satraç/Vezn-i âherler 3 mısralık 4-6 bentten oluşmuştur.

Kalendâr/Kalenderî: Divânda **mefûlû mefâilü mefâilü feûlün** vezninde ve gazel nazım şeklinde kaleme alınan Divân Kalenderilerden biri altı diğerleri beş beyitlik 18 Divân Kalenderî, biri dokuz diğerleri beş beyitlik 14 Müstezâd Kalenderî ve beş bendlik beş, mütekerrir 7 Müseddes Kalenderî yer almaktadır.

Sonuç olarak bilim dünyasına tanıttığımız Zileli Ceyhunî Baba'nın bu Mecmua Divânı'nın hem halk şiirine hem de Zile kültür ve edebiyatına önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ceyhunî Divânı. *Kadir Güler Özel Kütüphanesi*. vr.2a-99b. Kütahya.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2005). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Güler, K. (2017). *Kütahya Şairleri II*. Kütahya.
- İspirli, S. A. (2012). "Bilinmeyen Kayserili Şair İsmail Hakkı Oral'ın "Üç Destan" İsimli Eseri Ve Bu Eserde Yer Alan Erzincan Destanı İnceleme- Trankripsiyonlu Metin" JASSS-The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 8, p. 761-778, December, Publication of Association Esprit, Société et Rencontre Strasbourg/France.
- İvgin, H. ve Yardımcı, M. (1996). "Zileli Âşık Ceyhunî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri ve Diğer Ceyhunîler" Ankara: Ürün Yayınları.
- Kaya, D. (2014). "Zileli Sefil Necmi'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Zile Kültür Dergisi*, Zile.
- Kaya, H. (2015). "Kul Himmet Üstadım'ın Bir Mecmua ve İki Cönkte Yer Alan 7 Şiiri" JASSS- The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JAS> SS2917 Number: 37 , p. 173-184, Autumn I.
- Ozankan. C. (1995). *Kırk Halk Şairi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Öztelli, H.C. (1944). *Zileli Şairler*. Samsun: Vilâyet Matbaası.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Güler, K. (2018). Zileli Ceyhunî'nin Bilinmeyen Dîvânı, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7747>, Number: 69 Summer II 2018, p. 93-104.

EKLER

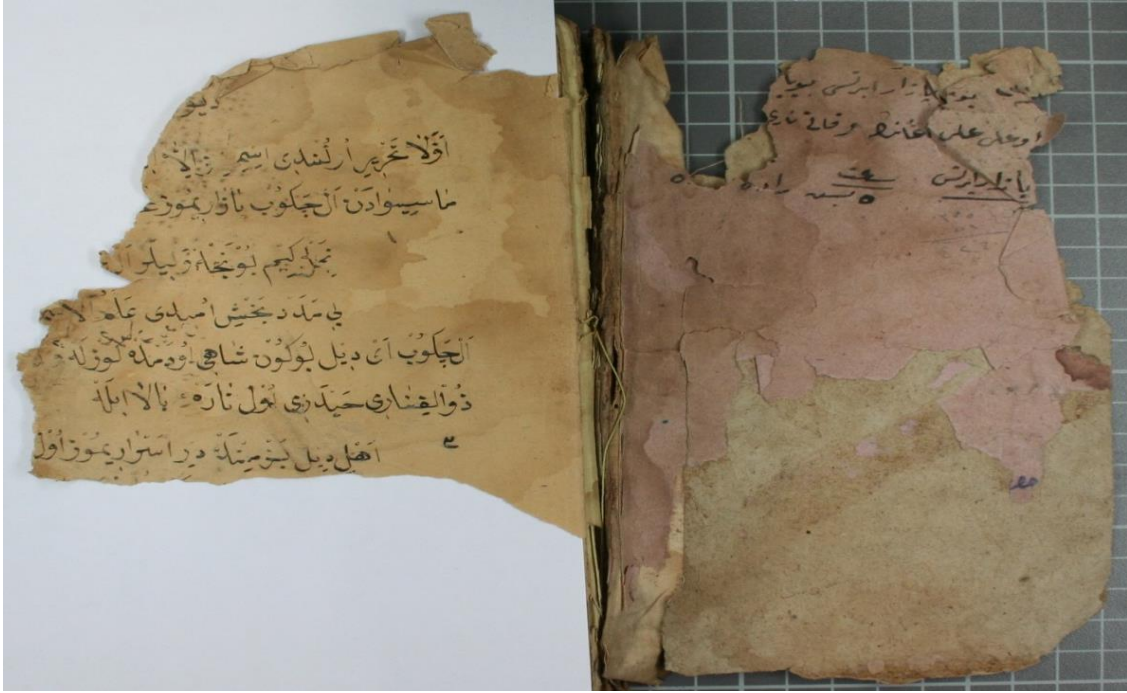
EK 1 : Dış Kapak

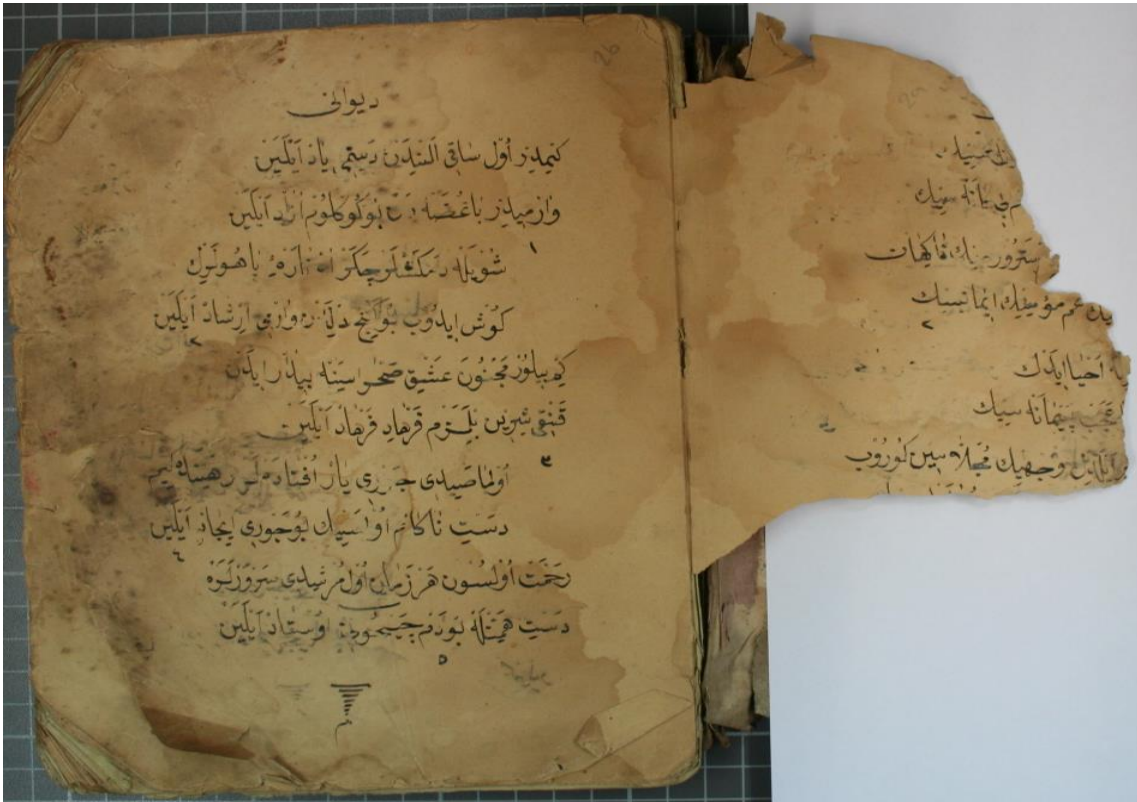
EK 2: İç Kapak

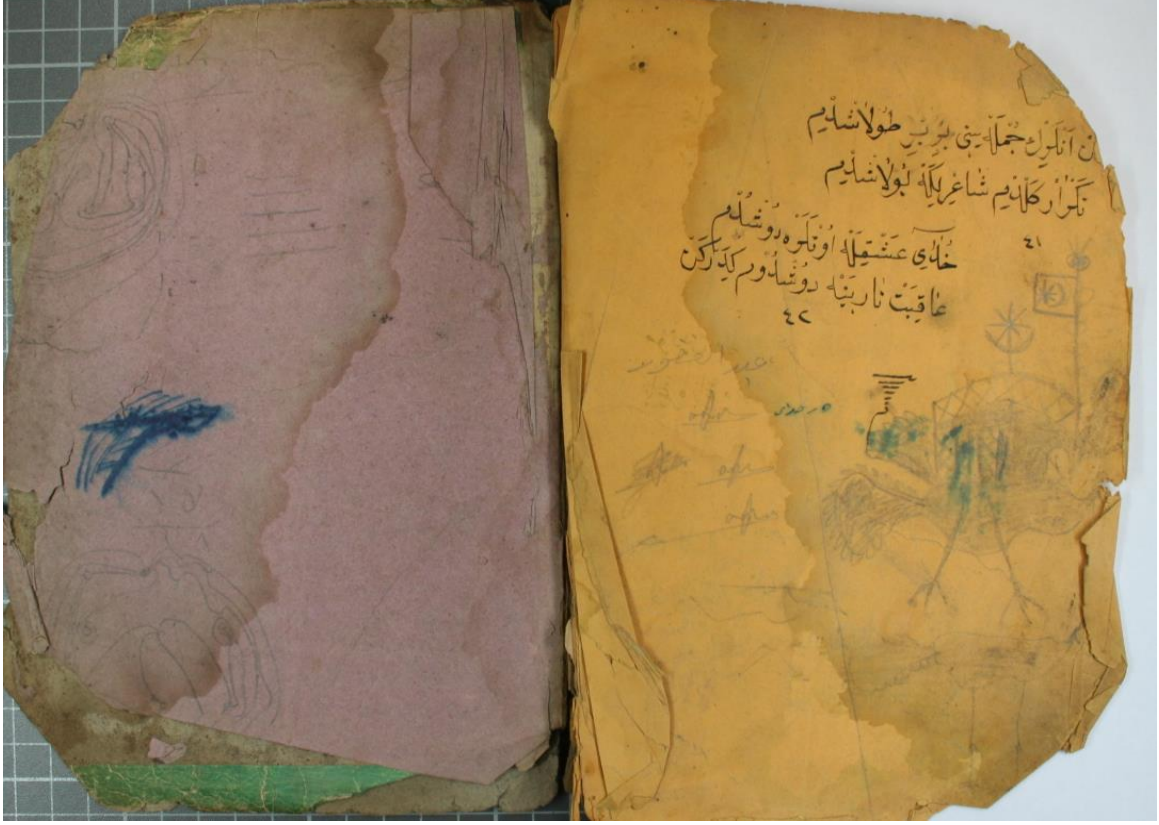
EK 3: İç kapak v.1b

EK 4: 2a

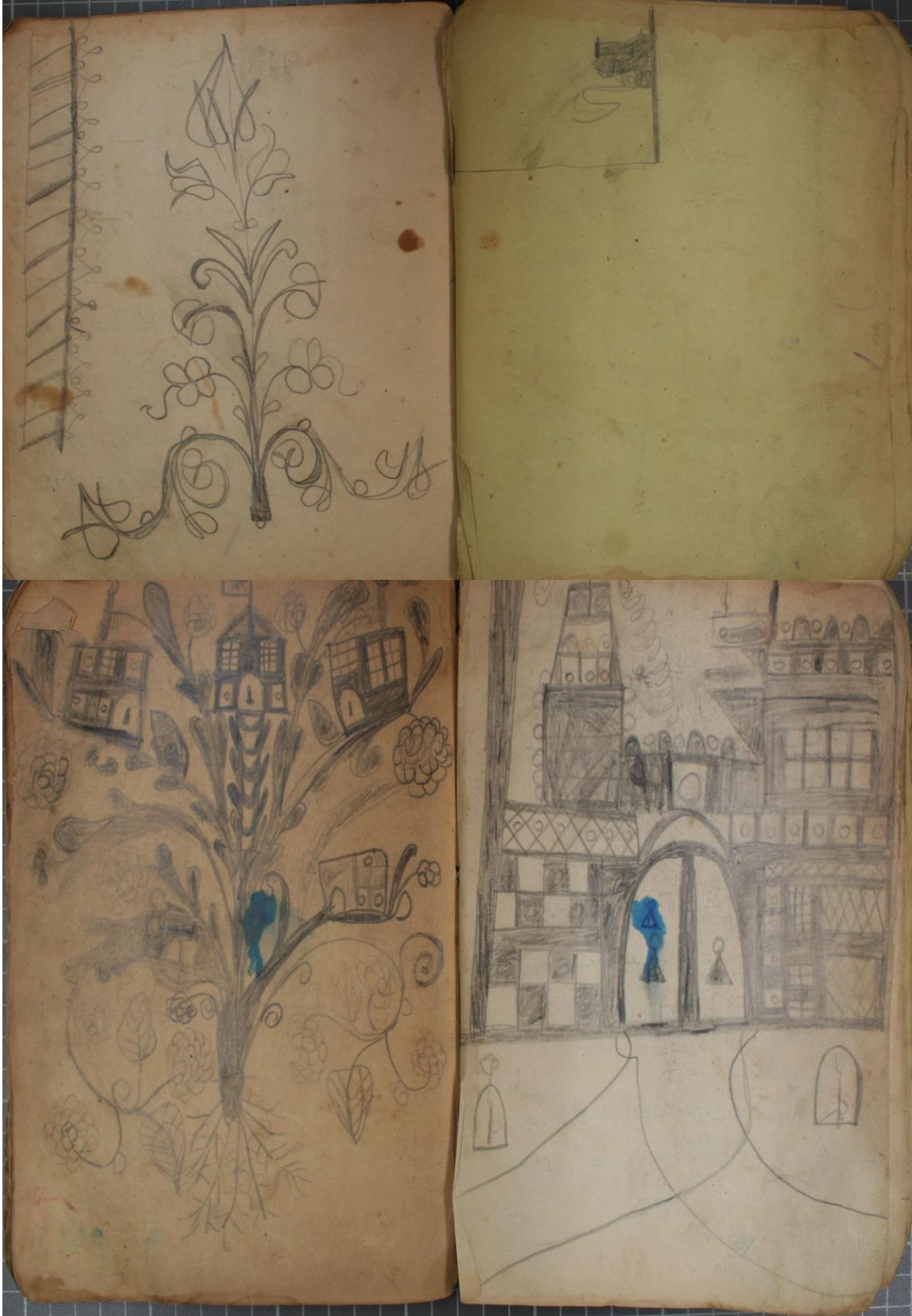

EK 5: Son Varak

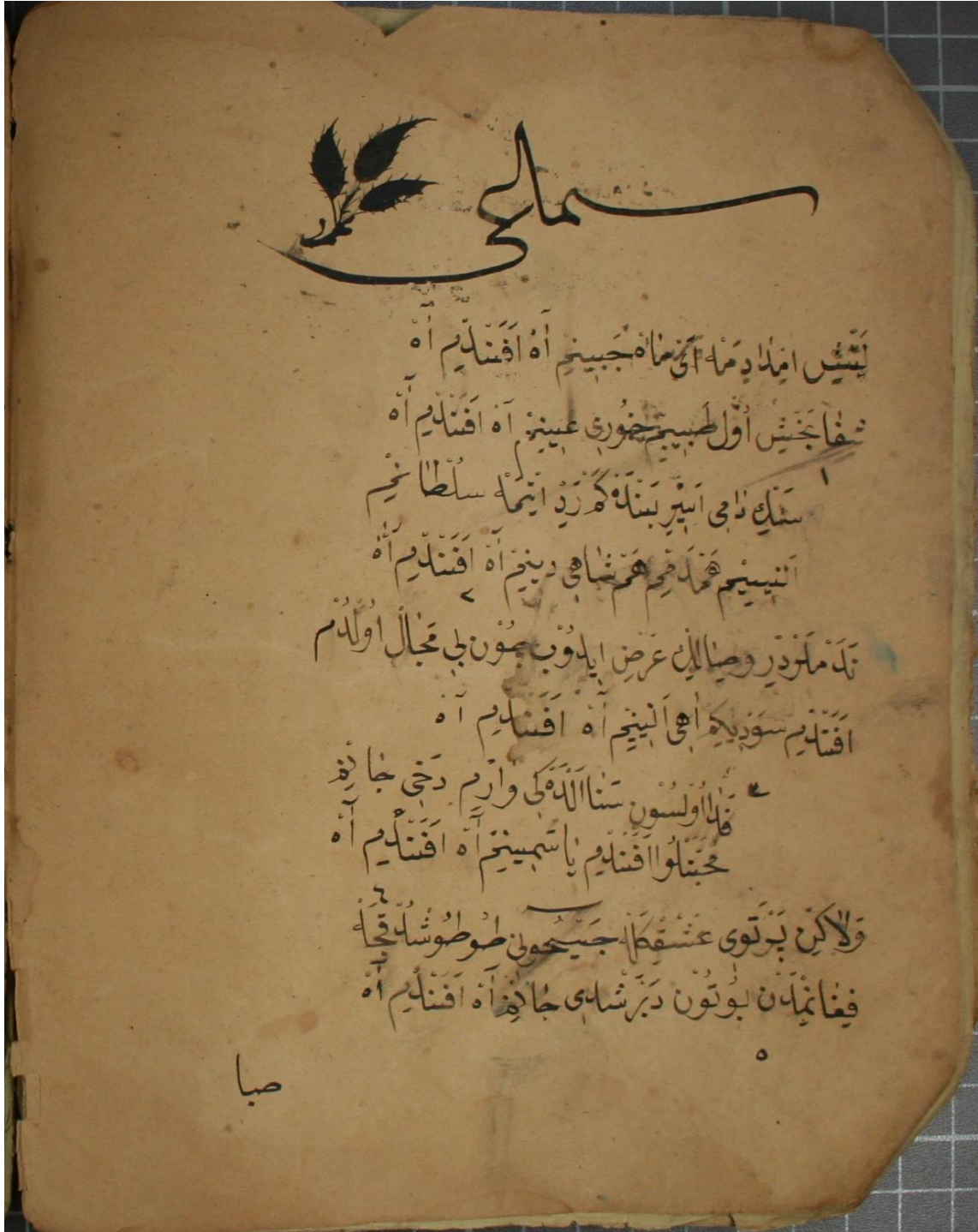

Ek 6: Süslemeler

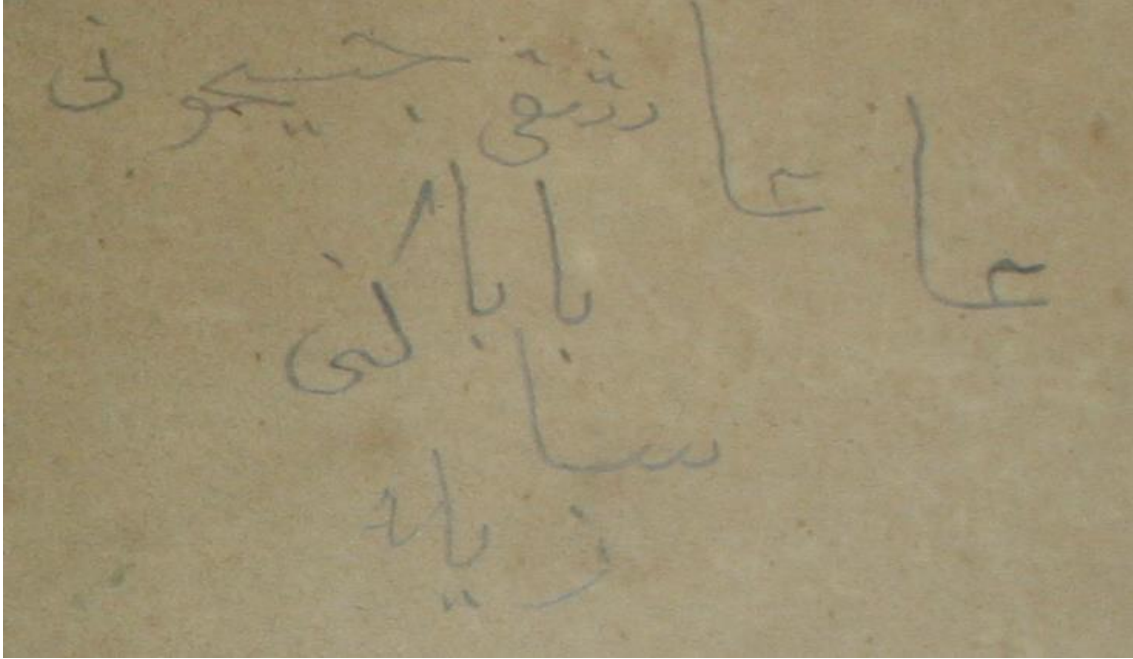

Ek 7: Semâ'î

Ek 8: Eserin Adı:-Sâkin-i Zile Baba Âşık Ceyhunî

Ek 9: "Bin üçyüz ondokuz senesi şehr-i mayısın altıncı günü ceharşenbe gicesi saat iki raddelerinde mezkûr mersiye diğeri ol babda emr-i ferman men lehül emrindir Fi Mayıs 311"

